

ТЕОРЕТИКО-ПЕДАГОГІЧНІ ПІДВАЛИНИ СОЦІАЛІЗАЦІЇ МАЙБУТНІХ ЕКОНОМІСТІВ І МЕНЕДЖЕРІВ У ФАХОВІЙ ПІДГОТОВЦІ

Проблеми оптимізації діяльності вищих закладів освіти набули досить широкого висвітлення в науковій літературі. В. Андрущенко, А. Верхола, Р. Гуревич, В. Загвязинський, І. Зязюн, М. Євтух, В. Кузь, О. Леонтєв, О. Мороз, В. Пехота, С. Сисоєва та інші у своїй науковій діяльності звертаються до обґрунтування шляхів удосконалення навчального процесу у вищій школі, впровадження інноваційних педагогічних технологій.

Безпосередньо до розгляду виховання студентів як невід'ємної складової їх соціалізації зверталися в своїх працях О. Барабаш, О. Варипаєв, В. Зубов, Л. Кривега (формування життєвих цінностей і світоглядних доміант), В. Борисов, Л. Білошицька, Д. Тхоржевський, С. Фоглінська (виховання національної самосвідомості), І. Драгомирова, В. Тинний, А. Розенберг, Ю. Сухарников (упровадження інноваційних форм і методів з метою усунення заідеологізованості, безособовості виховання).

Аналізу особливостей економічної соціалізації студентської молоді в умовах трансформації українського суспільства присвятили свої дослідження Г. Авер'янова, Б. Братусь, В. Москаленко, І. Прокопенко та інші. Проблема соціалізації студентів, які обрали економічну спеціальність, має свою специфіку. Це виявляється в тому, що, з одного боку, девальвуються духовно-моральні цінності, а з іншого – серед більшості молодих людей поширеними стають прагматизм, матеріальні пріоритети. У зв'язку із цим, як констатують науковці (Ю. Терещенко, Н. Гусякова, О. Киричук, Р. Сеульський, А. Вірковський), студентська молодь, яка обрала економічні професії, стикається з проблемою гармонійного поєднання духовно-моральних та матеріально-прагматичних цінностей (В. Доній, С. Бочевєр, М. Андреева та інші), що ускладнює її адекватне входження в соціум.

Усе викладене зумовлює нагальну потребу вдосконалення та оновлення змісту підготовки майбутніх спеціалістів. На вищу школу покладається завдання сприяти загальнокультурному розвитку особистості студента, формуванню в нього творчого мислення, дієвої конкурентоспроможності у сфері економічних відносин у тісному поєднанні з моральним становленням як передумовою їх належної соціалізації.

Мета статті – розкрити педагогічні умови соціалізації майбутніх економістів і менеджерів у фаховій підготовці.

Проводячи науково-дослідну роботу, ми виходили з припущення про те, що рівень соціалізації студентів зростає за умов дотримання системного та діяльнісного підходів при впровадженні ефективних педагогічних форм і методів, що забезпечують єдність теоретичних та практичних знань щодо моральних норм, цінностей ідеалів, розвиток емоційно-позитивного ставлення до їх реалізації у професійній і побутовій діяльності в поєднанні з відповідними практичними вміннями та навичками.

Ця гіпотеза експлікована з урахуванням теоретичних засад соціалізації особистості, згідно з якими особистість, передовсім, є суб'єктом соціалізації і, що не менш важливо, активним суб'єктом саморозвитку, в тому числі самовиховання. Тому не тільки говоримо про важливість засвоєння соціального досвіду індивідом, а й розглядаємо його як активного суб'єкта соціалізації. Причому цей процес є безперервним, відбувається протягом усього життя людини й ніколи не може бути “завершеним”.

Сутність процесу соціалізації та її економічна специфіка визначаються тим, що сучасне покоління живе в епоху підвищення ролі особистості як творця соціального світу й творця самої себе. Прагнення людини бути активно залученою до своєї історичної та особистісної долі, самореалізації зумовлене не тільки ускладненням світу та особливим підвищенням його динамізму, а й зростанням рівня потреб самої людини, яка піднялася на якісно новий рівень свого соціокультурного розвитку порівняно з попередніми поколіннями. Це зумовлює виникнення проблеми такого реформування системи освіти, за якого вона “була б спроможна забезпечити виховання в індивідів високих особистісних якостей, основні з-поміж яких – психологічна та організаційна готовність до орієнтації на власні сили у виконанні життєвих завдань, високий рівень мотивації до досягнення життєвого успіху, здібність до узагальнення, оновлення та раціонального використання життєвої енергії” [5, с. 3].

Зміни в економічній поведінці людини можуть бути зумовлені рекламою через нав'язування потреб, формування нових потреб та форм їх задоволення; прискорене споживання; підсилення психологічної напруги, тривоги завдяки випереджальному споживанню або кредиту; примушення робити вибір з маргінальних, тобто неіснуючих чи незначних розбіжностей, що ускладнює й психологічно обтяжує вибір альтернативи.

Важливим компонентом феномену, що розглядається, фахівці називають економічну діяльність. Згідно з визначенням, економічна діяльність – це “активна взаємодія з економічною системою, в ході якої людина виступає суб'єктом, який цілеспрямовано впливає на об'єкт і задовольняє таким способом власні економічні потреби”. Крім того, економічна діяльність є “сукупністю соціально-економічних та організаційно-виробничих зв'язків між господарюючими суб'єктами в процесі виробництва, розподілу, обміну та споживання матеріальних благ, послуг і прибутків” [4, с. 13].

Економічна свідомість функціонує в системі безперервних прямих і зворотних зв'язків з навколишньою дійсністю. Прямі зв'язки забезпечують одержання адекватної економічної інформації, а зворотні – дають можливість діяти, спираючись на ці дані. Відображення є підставою для поведінки, результати якої, у свою чергу, забезпечують подальше відображення реальності, що змінилася. Дійсність, що відображається (прямі зв'язки), сприяє її активному перетворенню (зворотні зв'язки), яке знову відображається для подальшого перетворення.

Основними функціональними формами актуалізованої економічної свідомості є знання, оцінки та переконання. Знання – це когнітивний продукт економічної свідомості, який являє собою одержану суб'єктом ззовні, самостійно перероблену й засвоєну економічну інформацію. Економічні знання передбачають

збереження в пам'яті здобутого матеріалу з метою застосування його в реальних економічних ситуаціях.

Економічні оцінки – це результат співвідношення поточної економічної інформації з попереднім економічним досвідом, збагачений емоційним ставленням відповідно до вагомості для суб'єкта одержаної інформації.

Економічні переконання – стійка, упорядкована система поглядів, що спирається на глибокі знання та адекватні оцінки економічних явищ. Але такі знання та оцінки не набувають статусу переконань автоматично, а виробляються на основі особистого економічного досвіду людини в результаті її економічної діяльності. Перетворюючись на мотиви поведінки, економічні переконання визначають ставлення індивіда до цієї сфери його життєдіяльності.

З цих очевидних передумов розглянемо соціалізацію спеціаліста в галузі економіки як психолого-педагогічну проблему, адже вони набувають надзвичайно важливого значення при педагогічному проектуванні та реалізації навчально-виховного процесу професійної підготовки майбутніх фахівців у галузі економіки. Дійсно, цілі, зміст і характер їхньої професійної діяльності не тільки істотною мірою пов'язані з економічною та соціальною ситуацією в країні, а й виступають безпосередніми чинниками їхньої соціалізації взагалі та економічної соціалізації зокрема. Тому їх соціалізація в процесі професійної підготовки являє собою цікаву й досить актуальну психолого-педагогічну проблему.

Д. Бляхман, К. Улибін, Б. Шемяків та інші розглядають економічне мислення як процес опосередкованого й узагальненого відображення у свідомості людей стану економічного життя у вигляді понять, в їх певній системі та логічному зв'язку; усвідомлення закономірностей розвитку суспільства; засвоєння емпіричного досвіду, економічних знань та їх застосування в свідомій діяльності [1; 12; 13].

У працях О. Нисимчука, Л. Пономарьова, В. Попова і О. Шпака економічне мислення виступає як інтелектуальна властивість, здатність людини відображати, осмислювати економічні явища та відношення, пізнавати їх сутність, зв'язки, засвоювати та співвідносити економічні поняття, теорії, вимоги економічних законів з реальністю й відповідним чином будувати свою діяльність [9; 10; 14].

Актуальними питаннями вітчизняної економічної психології, яка досліджує підприємництво в умовах переходу суспільства до ринкової економіки, є: особливості вітчизняного підприємництва порівняно із західним; соціально-психологічні чинники, які сприяють розвитку підприємництва; етичні та психологічні проблеми ринкового господарювання; особистість підприємця та фактори формування підприємницьких особистісних властивостей. У зв'язку з останнім, як зазначає В. Москаленко, виникають такі питання: чи кожна людина може стати підприємцем; чи реально сприяти розвитку психологічних характеристик успішного підприємництва, чи можна навчити підприємництва? [6, с. 14].

У більшості праць підприємництво розглядається з позицій діяльнісного підходу. Підприємницька діяльність, як і будь-яка інша, має певну структуру. Вона включає в себе мету, потреби, мотиви, предмет, знання про нього; способи й засоби досягнення мети, а також умови. Таке розуміння структури діяльності було вперше сформульоване О. Леонтьєвим. У дослідженні структури підприємницької діяльності звертається увага на те, що головною її метою є одержання вигоди [2], а “середовищем” діяльності підприємця є, за виразом американсько-

го дослідника Ф. Найта, невизначеність. Необхідність поринути в цю невизначеність виникає тоді, коли економічна ситуація не може бути типізованою на підставі минулого досвіду та невідомого ймовірного характеру події.

Й. Шумпетер виділяє три основних мотиви підприємницької діяльності: потреба в пануванні, владі, впливові; прагнення перемоги, успіху в боротьбі із суперником і з самим собою; радість творчості, яку дає самостійне ведення справ. Російські дослідники А. Смирнов, В. Максимов, Д. Акуленок до мотивів підприємницької діяльності відносять: 1) бажання виділитись, виявити себе, задовольнити здорове честолюбство; 2) прагнення незалежності; 3) бажання принести благо суспільству; 4) задовольнити особисті потреби в лідерстві; 5) виявити потреби у самовираженні, самоактуалізації. У дослідженнях українських науковців [3; 8; 9] підкреслюється значення таких мотивів, як прагнення свободи, потреба творчості.

Важливим елементом підприємницької діяльності є спосіб і засоби досягнення мети. Це певні знання, вміння, навички, а також здібності. Останні визначаються дослідниками як “творча потенція”, здібності до творчості. Й. Шумпетер вважає основною якістю підприємця розвинуту інтуїцію, а наступною – сильну волю. Важливе значення, на його думку, має також розвинуте уявлення, яке допомагає вигадувати нові комбінації.

Н. Побірченко стверджує, що важливою якістю підприємця виступає комбінаторика, або вміння змінити той чи інший підхід, пункт плану, використати іншу можливість, тобто “зорієнтуватися в реальних обставинах. Підприємлива людина навіть у невдачі відшукає можливості для досягнення багатства. Помилка – це спосіб навчитись і піти далі, використавши всі попередні можливості, набувши досвіду [8, с. 81].

Відомі моделі, в яких дається дуже детальний перелік особистісних рис. Наприклад, В. Рибалка взяв за основу своєї моделі підприємця індивідуальний, діяльнісний та генетичний принципи. Модель складається з п’яти етапів і включає 307 якостей особистості. Генетичний рівень представлений високим розвитком якостей і здібностей, який відповідає вимогам ефективної реалізації професійної управлінської діяльності досвідчених менеджерів. Діяльнісний вимір включає диференціацію 50 здатностей та 250 конкретних здібностей за такими компонентами: потребнісно-мотиваційний, інформаційно-пізнавальний, цільоутворювальний, результативний, емоційно-почуттєвий. Соціально-психолого-індивідуальний вимір має сім груп (підструктур) характеристик особистості, які узагальнюють 50 здатностей: ділове спілкування, ділова спрямованість; характерологічні риси особистості; самосвідомість; діловий досвід; професійна компетентність; якості інтелектуальних, творчих, психічних процесів; психологічні властивості [11].

Американські дослідники Р. Хізрич і М. Петерс вважають, що в людей, які мають особливі вроджені задатки, можна виробити необхідні для бізнесу вміння. До таких вони відносять 14 їх різновидів, що є найважливішими для підприємницької діяльності:

- чітке розуміння підприємництва;
- відокремлення фактів від міфів;
- уміння давати виважені оцінки;

- уміння знаходити нестандартні рішення;
- уміння поводитися й приймати рішення в умовах невизначеності;
- уміння виробляти нові комерційні ідеї;
- уміння оцінювати перспективність нових ідей;
- знання, необхідні для створення нової справи;
- уміння оцінювати нову ситуацію;
- уміння оцінювати дії з погляду етики й моралі;
- уміння укладати угоди, встановлювати контакти, вести переговори;
- уміння отримувати належне [15, с. 166].

На сьогодні не існує єдиного визначення цього феномену, адже дати лаконічну характеристику цьому багатоаспектному соціально-психологічному явищу, яке охоплює як сферу суспільних, міжгрупових, внутрішньогрупових відносин, так і діяльність спільнот, що детермінується потребами, мотивами, установками, ціннісними орієнтаціями, дуже важко.

Проведений нами аналіз основних напрямів підготовки фахівця в галузі економіки як важливого чинника його соціалізації в сучасних умовах засвідчує, що ці питання набули всебічного висвітлення в науковій літературі. Науковці, які звертаються до їх дослідження, акцентують увагу на різних аспектах, врахування яких виступає вагомим підґрунтям визначення основних напрямів підвищення рівня соціалізації майбутнього випускника економічного ВНЗ.

Основними напрямками його економічної соціалізації, на переконання автора, є, по-перше, сама професійна підготовка, яка готує випускника до діяльності в реальних умовах конкретного суспільства й соціальних відносин, що склалися в ньому. По-друге, соціалізація студента відбувається в процесі його спільній з іншими студентами навчально-пізнавальної діяльності та в процесі формування й розвитку навичок міжособистісного та ділового спілкування. По-третє, потужним чинником соціалізації виступає самостійна робота з інформацією, наукові дослідження під керівництвом викладача та наступне їх публічне обговорення. По-четверте, економічній соціалізації студента істотною мірою сприяє його практична діяльність у різних фірмах, організаціях і підприємствах, які він спочатку розглядає як джерело підробітку, а потім і як модель своєї майбутньої професійної діяльності.

Висновки. Кардинальні зміни суспільно-політичного устрою та соціально-економічного укладу України зумовили трансформацію життєвих цінностей, ідеалів і прагнень людей, суспільних вимог до системи освіти з належної підготовки підростаючих поколінь до успішного життя й діяльності в нових умовах. Це істотно змінює цілі, зміст і характер соціалізації особистості, визначення яких можливе лише на основі глибоких теоретичних досліджень нової сутності та характерних рис феномену соціалізації в ринкових умовах.

У загальній структурі соціалізації особистості важливого значення набуває така її складова, як економічна соціалізація. Вона полягає у формуванні “економічної людини” з притаманними їй типом економічного мислення та прийняття раціональних рішень, спрямованістю на успішне досягнення визначених цілей і впевненості в собі та своїх можливостях.

Забезпечення належного рівня економічної соціалізації вимагає від системи освіти такої перебудови навчально-виховного процесу, яка б прищеплювала

учням і студентам економічний тип мислення та інтерес до підприємницької діяльності, озброювала їх глибокими знаннями, уміннями й навичками в галузі ринкової економіки, формувала відповідні професійно та соціально значущі особистісні якості.

Важливу роль сьогодні відіграють проблеми вдосконалення економічної соціалізації фахівців у галузі економіки й менеджменту. Тому організація їхньої професійної підготовки повинна включати формування високої професійної та моціальної компетенції, загальної й професійної культури, прищеплення ціннісного ставлення до знань, до своєї професії та професійної діяльності. Це передбачає цілісність навчально-виховного процесу, невід'ємною складовою якої має бути особистісний розвиток студента і створення належних педагогічних умов для виявлення, розвитку та реалізації його творчого потенціалу.

Література

1. Бляхман Л.С. Перестройка экономического мышления / Л.С. Бляхман. – М. : Политиздат, 1990. – 270 с.
2. Вэнс Д. Глаза чужого мира / Д. Вэнс. – СПб. : Питер, 1992. – 428 с.
3. Лагутін В.Д. Людина і економіка : навчальний посібник для вузів / В.Д. Лагутін. – К. : Просвіта, 1996. – 336 с.
4. Ложкін Г. Особливості та структура економічної свідомості суб'єктів соціального простору / Г. Ложкін, В. Спасенников, В. Комаровська // Соціальна психологія. – 2004. – № 1. – С. 8–16.
5. Москаленко В.В. Проблема виховання в контексті соціалізації особистості / В.В. Москаленко // Соціальна психологія. – 2005. – № 2. – С. 3–17.
6. Москаленко В.В. Сучасні напрями досліджень в економічній психології / В.В. Москаленко // Соціальна психологія. – 2004. – № 3. – С. 3–21.
7. Нисимчук А.С. Экономическое образование школьников / А.С. Нисимчук. – М. : Просвещение, 1991. – 125 с.
8. Побірченко Н.А. Формування особистісної готовності учнів загальноосвітньої школи до підприємницької діяльності / Н.А. Побірченко. – К. : Знання, 1999. – 285 с.
9. Пономарев Л.Н. Экономическая культура: (сущность, направления развития) / Л.Н. Пономарев. – М. : Мысль, 1987. – 268 с.
10. Попов В.Д. Новый тип экономического мышления : очерки об экономическом воспитании молодежи / В.Д. Попов. – М. : Знание РСФСР, 1985. – 40 с.
11. Рибалка В.В. Психологія розвитку творчої особистості : навчальний посібник / В.В. Рибалка. – К. : ІЗМН, 1996. – 236 с.
12. Улыбин К.А. Современное экономическое мышление / К.А. Улыбин. – М. : Политиздат, 1986. – 239 с.
13. Шемякин Б.П. Экономическое воспитание школьников: вопросы теории и методики / Б.П. Шемякин. – М. : Педагогика, 1986. – 95 с.
14. Шпак О.Т. Економічна підготовка педагогічних кадрів в системі безперервної освіти / О.Т. Шпак. – К. : Четверта хвиля, 2000. – 352 с.
15. Экономическая психология / [под ред. И.В. Андреевой]. – СПб. : Питер, 2000. – 512 с.

ПАЛАСЮК Г.Б.

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ПІДГОТОВКИ МЕДИЧНИХ СЕСТЕР У КОНТЕКСТІ НЕПЕРЕРВНОЇ СТУПЕНЕВОЇ ОСВІТИ

Розбудова незалежної Української держави спонукала до нового бачення розвитку її інтелектуального потенціалу, прискорила зміни в суспільному житті, що, цілком природно, актуалізувало складні психолого-педагогічні проблеми розвитку всієї національної системи освіти [1, с. 3].

Ефективність функціонування освітньої системи залежить від оптимальної взаємодії її підсистем. Зв'язок між ними, узгодженість цілей основних її компонентів, реалізація принципу наступності в змісті й формах навчально-виховної роботи сприяє забезпеченню принципу неперервності освіти.

Медичну освіту не можна розглядати відокремлено від загальної системи освіти й особливостей її розвитку на сучасному етапі. Розвиток медичної освіти